

tidsskrift sb., -et, -er, i sms.
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, fx
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild sb., -et el. tids-

spilde sb., -t.

Nyt fra Sprognævnet

spørgsmål, tj. pl. ene

tidsstemple vb., -ede.

tidsstempling sb., -en, -er.

Både ... men også

Af Pia Jarvad

Konstruktioner som ”En supplerende kommentar er det derfor både vanskeligt, men også overflødigt at fremføre” og ”Jeg er selvfølgelig klar over, at hjemmehjælpen, som er både en vigtig men også kostbar hjælp, udmåles i forhold til det budget der nu er” er ofte kritiseret og er et tilbagevendende spørgsmål i Dansk Sprognævns rådgivning. Helt overordnet svarer vi at der burde skrives *både ... og*, ikke *både ... men også*. Men er tiden nu moden til at acceptere konstruktionen?

Første gang vi svarede skriftligt på dette spørgsmål, var i 1978, og vi gav udtryk for afstanden:

Sprognævnet er flere gange blevet spurgt om formuleringen *både ... men også*. Vi svarer gerne at der er tale om en sammenblanding af *både ... og* og *ikke blot ... men også*. Og vi fraråder denne sammenblanding. Vi er klar over at *både ... men også* forekommer ret ofte, især i talt sprog. Sam-

menblandingen er vel normalt en fortalelse (eller forskrivelse) som den talende eller skrivende ville rette hvis han eller hun blev opmærksom på den.

Forklaringen som Sprognævnet forsyner sin vurdering med, er alene at det er en sammenblanding af to udtryk, og at det er en fortalelse, og der er ikke overvejelser over udbredelsen, om udtrykket bruges i særlige tekstsituationer, eller om *både ... og* og *både ... men også* har samme betydning. Sådanne forklaringer er ellers normale i Sprognævnets måde at beskrive spørgsmål om nye udtryk på.

I 1985 tager professor Erik Hansen, daværende formand for Dansk Sprognævn, stærkt afstand:

De spørger om Sprognævnets liberalisering .. med tiden vil kunne føre til at også udtryk som *både... men også*, *enten... men også*, *hverken... men heller ikke* vil blive >

godkendt af Sprognævnet. Forudsætningen for at Sprognævnet godkender eller anbefaler en ny stavemåde eller sprogform, er at den allerede er udbredt blandt sprogbrugere som er sikre i deres beherskelse af dansk og som i øvrigt følger sprogets regler, at den er klar og tydelig, og at den er i overensstemmelse med sprogbygningen i dansk. Udtryk som *både... men også og såvel...* og er ikke konsekvente og systematiske nyudviklinger, men sjusk, som De selv skriver, eller fortalelser af den slags som vi alle kan komme til at begå engang imellem. Derfor kan disse udtryk ikke anbefales af Sprognævnet.

Her sker en optoning af argumentationen for fortalelsen eller sjusket: Udtrykket er ikke konsekvent og systematisk og ikke i overensstemmelse med sprogbygningen, men det fremgår ikke hvordan det bryder med sprogbygningen, eller hvordan det er inkonsekvent eller usystematisk.

I Nyt fra Sprognævnet 1989/1 behandles udtrykkene igen, og under indtryk af udbredelsen er vi blevet lidt mere tolerante, men frem for alt gives der en forklaring på den tekstmæssige sammenhæng udtrykket gerne optræder i, og det tolkes at udtrykket er en stærkere variant af det normalsproglige udtryk med *og*:

I talesproget kommer man let til at blande nærtbeslægtede udtryk sammen, og de tre udtryk, *både ... og, dels ... dels og såvel ... som*, betyder jo stort set det samme. Jo mere tekst der kommer imellem udtrykkenes to led, des større risiko er der for at man har glemt hvilket førsteled man

valgte til at begynde med. Det fjerde udtryk der kommer ind billedet her, er *ikke blot ... men også*, som betydningsmæssigt ligger tæt på de tre andre udtryk, men som virker mere kraftfuldt og eftertrykkeligt. Dette udtryk har desuden, i modsætning til de tre første, adskillige paralleller: *ikke kun/ikke alene/ikke bare/ikke udelukkende ... men også*. Udtrykket *både ... men også* har altså lånt noget af den kraft som de andre udtryk med *... men også* har, og man kan derfor sige at det indholdsmæssigt adskiller sig fra det mere neutrale *både ... og*. Sagt på en anden måde: Udtryk der begynder med *både, dels* og vel også *såvel*, har øjensynlig to varianter, nemlig en mere neutral med de gammelkendte andetled (hhv. *og, dels* og *som*) og en mere kraftfuld med andetledet *men også* som slutter sig til en anden velkendt række af beslægtede udtryk. Spørgsmålet er så om *både/dels/såvel ... , men også* kan accepteres som korrekt dansk. Det er Sprognævnets indtryk at denne variant endnu ikke er trængt ind i skriftsproget; det er stadig noget man siger eller kommer til at sige, ikke noget man skriver.

Men konklusionen er dog alligevel at ”Sprognævnet indtil videre [*må*] fraråde brugen af *både ... men også* osv.”, især med henvisning til det afgørende sidste argument i svaret: Det er noget man siger eller kommer til at sige – og ikke skriver (og med det udnævnes skriftsproget som normgivende).

***Både ... og/men også* i ordbøger**

Ordbog over det danske Sprog (den store, gamle i 27 bind, dette første bind med *både*

er fra 1919) angiver at *både ... og* bruges til at betegne at noget gælder begge de tilfælde der nævnes, og det oplyses at det også, men dog sjældnere, kan bruges om flere end to tilfælde, og i så fald er det i betydningen 'alle'. Synonymer er *saavel .. som og ikke alene .. men ogsaa*. Ordbogen giver litterære eksempler på brugen fra bibeloversættelser over Holberg til Kierkegaard. Og helt uden forbehold nævner ordbogen at *både* også forekommer i forbindelse med et følgende *men*:

jeg (ved det) baade fra Dig selv, men i særdeleshed fra Din Hustru. (Thomas Lange: En Kjærlighedshistorie, 1882)

Det var ligesom Beate blev baade lidt trøstet, men paa samme Tid næsten endnu . . mere bedrøvet. (Karl Larsen: Seksten Aar, 2. opl. 1903)

Man kan notere sig at redaktionen ikke har ment at udtrykket skulle forsynes med mærkater som vulg. (= vulgært sprog), talespr. (= talesprog) eller sj. (= sjældent), mærkater som kunne benyttes. Eksemplerne er fra før og efter 1900, og i Supplement til Ordbog over det danske Sprog, 1992, er der ikke supplerende eksempler der tilbagedaterer udtrykket. Kun et yderligere eksempel:

De afgørende Øjeblikke havde baade det mere fjærntstaaende Østrig, men ogsaa Frankrig svigtet (A. Friis: Bernstorfferne og Danmark, bd. 2, 1903-19)

Heller ikke her er der markering af særlige brugsområder for udtrykket. Man kan mærke sig at eksemplerne er litterære og vel

næppe kan siges at være udtryk for sjusk, fortalelse, glemsomhed i sætningsopbygningen, men netop er eksempler hos ”sprogbrugere som er sikre i deres beherskelse af dansk og som i øvrigt følger sprogets regler” som Erik Hansen skriver i citatet ovenfor.

Den Danske Ordbog (bd. 1, 2003, www.ordnet.dk/ddo) oplyser at *både ... og* bruges i forbindelse med to eller flere sideordnede led for at understrege at udsagnet gælder hvert enkelt led i lige høj grad, men tilføjer ”i stedet for *og* bruges undertiden *men* eller en anden konjunktion, men denne brug regnes af nogle for ukorrekt”. Nudansk Ordbog med etymologi (4. udg., 2010) og den Danske Netordbog (www.ordbogen.com) har kun *både ... og* med.

***Både ... og/men også* i sprogrigtighedsbøger**

Aage Hansen skriver i Vort vanskelige Sprog, 1965: ”Ved forbindelserne *både-og, enten-eller* o.fl. findes undertiden den unøjagtighed at *og, eller* erstattes af en anden konjunktion”, og der gives eksempler med *både ... men også*, blandt andet det ovennævnte citat fra ODS. Fordømmelsen er til at overse, og det gælder vurderingen af tilsvarende udtryk som *dels-dels, såvel-som*.

Sprogbrevet er et personalebrev fra Erik Hansen og Jørn Lund, og det blev sendt til DR's journalister med forslag til bedre og tydeligere udtaler, korrektere mundtlig sprogbrug osv. Her er udtrykket behandlet to gange, første gang i 1989 (Jørn Lund) hvor udtrykket accepteres når afstanden mellem de to led bliver så stor at den talende (og som regel også den lyttende) glemmer sammenhængen, men ellers ikke. Anden gang >

i 1992 på opfordring ”fra højere sted i DR” som ønsker en advarsel mod brugen af *både ... men også*, og Erik Hansen tilføjer at det er en udtryksmåde som beviseligt irriterer mange lyttere. Sprogbrevet advarer så mod ”det skæve udtryk” som hellere burde være enten *både ... og* eller *ikke alene ... men også*.

Sprogligt, Sproget.dk (i et optryk fra 2008) bemærker at man traditionelt bruger *både ... og* til at sideordne to størrelser der har lige stor vægt i den pågældende sammenhæng, og at man ofte møder sætninger hvor *både* genoptages med *men* eller *men også*. Årsagen angives at være at sprogbrugeren ud over at sidestille to størrelser også modstiller dem og til og med fremhæver den sidste af dem. Desuden er der indflydelse fra konstruktioner som *ikke bare... men også*, altså sammenblandinger som tidligere sprogrøgttere har brugt som argument for afstandtagen. Også i Sprogligt fremhæves det at konstruktionen er talesproglig, og man konkluderer forsigtigt:

vil man undgå kritik, er det sikrest at holde sig fra den og vælge udtryk som *ikke blot... men også*

I Politikens Danske ord der driller, 2002, er konstruktionen omtalt, og *både ... men også* karakteriseres som talesprog som bør undgås i skriften.

I dag støver vi udtrykket af. Vi har konstateret en tolerance over for konstruktionen i de tidlige ordbøger og sproglige vejledninger efterfulgt af en kraftig afstand som igen er afløst af en begyndende accept.

Udbredelse i skriftlige genrer

KorpusDK (2007) er tekster fra en række

forskellige kilder, i alt 56 millioner ord. Teksterne stammer fra perioden 1990-2000. Her har jeg søgt efter de to varianter af konstruktionen *både ... og/men også* med henholdsvis 1-2 ord og 5-10 ord mellem de to led.

Både + 1-2 ord + og: 30.306 eks., fx
Overtrædes loven, kan både medicinfirmet og lægen straffes med bøde

Søndagens bitreste pilsner er både skyllet ned og skyllet efter med en sødere

Både + 5-10 ord + og: 9298 eks., fx
Kan man både beskytte samfundet mod en smitsom sygdom som AIDS og samtidig forsvare det enkelte individs personlige frihed

Både flotte anmelderord med på vejen og mange elever var glade for, at emnet blev taget op

Både + 1-2 ord + men også: 52 eks., fx
Det er både betrykkende, men også forstyrrende, fordi sikkerheden er så inkonsekvent

Jeg er selvfølgelig klar over, at hjemmehjælpen, som er både en vigtig men også kostbar hjælp, udmåles i forhold til det budget der nu er

Både + 5-10 ord + men også: 185 eks., fx
rigtigere, hvis vi havde fået et ja både af hensyn til det internationale samarbejde, men også af hensyn til dansk økonomi

Det er dygtigt gjort – både af Nikolaos og

af Nielsen. Men også som historisk beskrivelse af situationen

Det er tydeligt at *både ...* og er langt den hyppigste af de to typer, og den er omtrent 3 gange så hyppig når der er kort mellem *både* og *og* i forhold til de tre andre muligheder.

Det er også tydeligt at hyppigheden for at få *men også* øges markant når der er langt mellem *både* og *men også*. Det betyder at det er overordentlig sikkert at lang afstand mellem *både* og det efterfølgende led befordrer *men også*¹.

Betydning

I 1989-svaret fra Sprognævnet kommer man ind på det at de to udtryk ikke er helt identiske; *både ... men også* er mere kraftfuld. Ser man på eksempler som

- a) Peter og Lise går i skole
- b) Både Peter og Lise går i skole
- c) Både Peter men også Lise går i skole

udsiger alle tre sætninger at Peter og Lise går i skole, men ved konstruktionen b) med *både* forudsættes det at man ikke forventer at de begge går i skole. I c) er forventningen om at det gælder begge, nærmest usandsynlig eller i hvert fald stærkt påfaldende.

I eksempler som disse fra KorpusDK og Dansk Sprognævns ordsamling, som dækker tilvæksten i ord og udtryk efter 1955, finder vi netop denne modsætningsbrug bekræftet:

1 En Chi-square-test viser at der er signifikant forskel på de to udtryk ($P < .0001$). Forholdet mellem udtrykkene (ratio) er 3,55 for *både* + 5-10 ord + *men også* versus *både* + 1-2 ord + *men også* over for 0,31 *både* + 5-10 ord + *og* versus *både* + 1-2 ord + *og*.

Pia Jarvad (f. 1946) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

Protest baade fra Ejerne, der tjente tykt paa de tætbefolkede og for længst udbetalte Ejendomme; men ogsaa fra dem, der maaske "burde" være taknemlige (Inger K. Mortensen i Nina Andersen mfl.: *Barnet og Samfundet*, 1945).

En supplerende kommentar er det derfor både vanskeligt, men også overflødigt at fremføre (Journalist og forfatter Peter Jerndorff Jessen i *Mål og Mæle*, 1982).

Det er både betryggende, men også forstyrrende, fordi sikkerheden er så inkonsekvent (*Berlingske Tidende* 9.3.1991).

En konklusion er således at begge udtryk er almindelige, og at de bruges i forskellige kontekster og betydninger. Udtrykket *både ...* og bruges om tilfælde hvor noget mod forventning gælder begge de tilfælde der nævnes, mens *både ... men også* kan bruges når man ønsker at understrege at forventningen anses for at være usandsynlig eller en vis grad af modsætning. Udtrykket *både ... men også* kan endvidere benyttes når der er langt mellem de to led som holdes sammen af konstruktionen, uden at der nødvendigvis er tale om stor modsætning mellem leddene. ■

Det gode sprogprojekt!?

Find råd og vejledning på dsn.dk/sprogprojekter

Af Anne Kjærgaard og Simon Bierring Lange

Mange organisationer er opmærksomme på at modtagerne kan have forskellige problemer med deres tekster. Det kan fx være at de skriver for langt, for indviklet og for indforstået – og resultatet kan være at det er vanskeligt, eller måske ligefrem umuligt, for modtagerne at forstå hvad der egentlig står i teksterne. Derfor er der gennem de sidste årtier blevet igangsat masser af sprogprojekter i offentlige institutioner og private virksomheder der skal få medarbejderne til at skrive anderledes og mere hensigtsmæssigt i forhold til modtagernes forudsætninger.

Dansk Sprognævn lancerede i februar 2012 siden dsn.dk/sprogprojekter. Formålet med siden er at inspirere og rådgive medarbejdere der skal til at iværksætte et sprogprojekt, og på den måde give brugerne et godt grundlag for at tilrettelægge et projekt der er tilpasset den organisation de arbejder i.

Her i artiklen beskriver vi baggrunden for at siden er blevet etableret, præsenterer dele af sidens indhold og viser videre til de steder på siden hvor man kan læse mere om de forskellige temaer.

Sproglig rådgivning i organisationer, herunder arbejdet med at tilrettelægge sprogprojekter, har traditionelt været overvejende

praksisorienteret: Fokus har været på at komme ud i organisationerne og rådgive om konkrete problemer med sprog, tekster og skrivearbejde. [Dsn.dk/sprogprojekter](http://dsn.dk/sprogprojekter) er derimod baseret på forskning, dvs. den er ikke en opsummering af de praktiske erfaringer vi på Dansk Sprognævn eller andre har gjort sig med sprogprojekter. Hjemmesiden er baseret på grundige studier gennemført i to offentlige institutioner (Københavns Kommunes Teknik- og Miljøforvaltning og Danmarks Domstole) der på forskellige måder har arbejdet på at ændre organisationens tekster. Studierne af sprogprojekterne i disse to institutioner bliver behandlet meget grundigere i ph.d.-afhandlingen *Sådan skriver vi – eller gør vi?* (Kjærgaard 2010).

Baggrund – fra afsender- til modtagerfokus

Nutidige sprogprojekter fokuserer typisk på at skriftlig kommunikation fra organisationer skal være *forståelig* for modtagere uden nogen særlig faglig indsigt og ofte også på at tekster skal tegne et billede af afsenderorganisationen som *imødekommende*.

Det afspejler at man i mange organisationer er gået fra primært at fokusere på

afsenderen (altså den organisation teksten kommer fra) til i højere grad at forsøge at tilgodese både afsenders og modtagers behov. Det gør kommunikationsopgaven vanskeligere for samtidig med at teksten skal tilpasses modtagernes (formodede) behov, så skal teksten stadig opfylde en række krav som afsenderen (med god grund) stiller til teksten. Ofte skal teksterne kunne tåle en nærmere granskning af jurister, fx hvis det drejer sig om en afgørelse fra en kommune, og borge- ren efterfølgende vælger at lægge sag an mod kommunen. Derudover skal mange tekster fra offentlige institutioner også leve op til en eller flere bekendtgørelser om hvilke oplysninger der skal gives – SKAT kan fx ikke frit afgøre hvilke informationer de vil skrive i et brev, men er tværtimod underlagt en række bekendtgørelser om hvad de er forpligtet til at informere borgeren om.

Traditionen for i højere grad at inddrage modtagerens (dvs. helt almindelige borgere eller kunders) behov stadfæstes traditionelt til 60'erne. I 1962 udkom *Juridisk Grundbog* med kapitlet ”Juridisk stil og sprogbrug” hvor forfatteren von Eyben bl.a. påpegede at ”[d]et juridiske dokument henvender sig ofte til lægmænd, som uden store vanskeligheder må kunne forstå, hvad meningen er ” (s. 483). I 1969 udkom Justitsministeriets *Vejledning om sproget i love og andre retsfor skrifter* hvor man bl.a. kan læse at ”[v]ed den sproglige udformning af love og andre retsfor skrifter må man have for øje, at enhver, som teksten henvender sig til, let skal kunne læse og forstå den.”

At der set med nutidige øjne har været noget at tage fat på i 60'erne, vil de fleste nok være enige i hvis de kigger på følgende

(skræk)eksempel på juridisk sprog fra *Juridisk Grundbog*:

”Efter den skete bevisførelse findes der ikke at være grundlag for at fastslå, at tiltalte har fremført lastautomobilen således, at nogen del af dette ved sammenstødet har været til venstre for kørebanens midte, men det findes at måtte lægges tiltalte til last, at han, efter i en afstand af ca 71 m fra ruteautomobilen at have bemærket, at dette blev fremført på en sådan måde, at der var nærliggende fare for påkørsel, har undladt ved signalgivning at advare ruteautomobilets fører og at søge at afværge faren ved yderligere nedsættelse af hastigheden og ved at holde yderligere til højre, hvilket sidste – om end i begrænset omfang – må antages at have været muligt” (Von Eyben, *Juridisk Grundbog*, s. 485)

Hvorfor er der stadig meget at tage fat på?

I løbet af de sidste årtier er der mange steder blevet gjort store indsatser for at ændre tekster fra offentlige institutioner og private firmaer, særligt forsikrings- og pensionsbranchen, og der er utvivlsomt sket meget på området. Men hvorfor er det så stadig relevant at lancere en side som dsn.dk/sprogprojekter i 2012? Burde den slags problemer ikke være løst for længst? Vi mener der er i hvert fald tre vigtige forklaringer på at der stadig er noget at gøre.

For det første er synet på hvad der udgør en ”god tekst” under konstant forandring, og der er ikke nogen endegyldig opskrift på hvad det vil sige at skrive forståeligt og imødekommende. For 40 år siden ville >

det have været helt utænkeligt (og meget uhøfligt) at skrive *du* i stedet for *De* i et brev til en borger. I dag er der derimod nogen der vil hævde det modsatte, altså at *De* er en tiltaleform der skaber distance frem for at udtrykke høflighed.

For det andet har arbejdet med organisationers tekster traditionelt været mere fokuseret på *teksterne* end på *organisationen*. Leif Becker Jensen var den første der i dansk sammenhæng gjorde opmærksom på at vanskelighederne ved at ændre organisationers tekster måske ikke så meget er et sprogligt problem, men snarere et spørgsmål om at teksterne bliver til i en bestemt organisatorisk sammenhæng (det kan man læse mere om i hans bog *Kancellistil eller Anders And-sprog* fra 1991). Sprogprojekter er altså organisatoriske forandringsprojekter, og hvis de skal gøre en forskel, skal de indarbejdes i den konkrete organisatoriske sammenhæng.

For det tredje mener vi at det praksisorienterede arbejde med sprogprojekter ude i organisationerne kunne have gavn af at blive suppleret med forskning inden for området. Vi mener at forskning inden for feltet kan være med til at kaste nyt lys over de problemstillinger der er velkendte i praktikerkredse, få sproglige rådgivere til at fokusere på andre problemer end dem der traditionelt har været i fokus og på den måde være med til give nye svar på gamle spørgsmål – og stille spørgsmål der måske hidtil ikke er blevet stillet. Ikke for at underkende den gældende praksis, men for at supplere og bidrage til den. Dsn.dk/sprogprojekter er således baseret på forskning, altså systematiske studier af praksis.

Hvad man kan finde på dsn.dk/sprogprojekter?

Sidens hovedindhold er bygget op omkring fire råd der lyder:

- Analyser organisationen
- Analyser teksterne
- Skab værktøjer til bedre sprog og tekster
- Følg op

Disse fire råd knytter an til fire forskellige temaer der er helt centrale for planlægningen og gennemførelsen af sprogprojekter, nemlig den *organisation* sprogprojektet finder sted i, de *tekster* der skrives i organisationen, de *midler* (dvs. værktøjer) der tages i brug for at ændre teksterne, og den *opfølgning* der er nødvendig for at fastholde projektets resultater.

Siden er ikke udformet som en udførlig opskrift hvor man kan læse hvad man skal gøre og i hvilken rækkefølge for at gennemføre et succesfuldt sprogprojekt. Sprogprojekters mål og udfordringer er i høj grad organisationspecifikke, og et vellykket sprogprojekt må tilpasses den konkrete organisation. Den færdige opskrift på et vellykket sprogprojekt eksisterer med andre ord ikke, og siden skal først og fremmest fungere som en idebank.

De fire overordnede råd bliver uddybet og konkretiseret i en række specifikke forslag til hvordan et sprogprojekt kan gribes an. I det følgende vil vi introducere de fire overordnede råd ved at give eksempler på nogle af de mere konkrete forslag der gemmer sig bag.

Råd 1: Analysér organisationen

Det er den konkrete organisations behov og muligheder der afgør hvordan sprogprojektet skal tilrettelægges og gennemføres, og et indgående kendskab til organisationen er derfor afgørende for succes.

Organisationsanalysen bør bestå af forskellige delanalyser, fx af hvilken organisatorisk dagsorden sprogprojektet spiller ind i, hvordan man bedst muligt skaber opbakning om projektet, og hvilken status tekstarbejde har i organisationen, altså hvor meget og hvor bevidst der arbejdes med sprog i organisationen.

Et af de vigtige temaer i organisationsanalysen er holdninger til skrivearbejdet – bevidste og ubevidste holdninger til skrivearbejdet blandt medarbejderne er nemlig centrale for udfaldet af et sprogprojekt. Hvis man iværksætter et sprogprojekt, vil man typisk have en fornemmelse af hvordan organisationens medarbejdere forholder sig til arbejdet med sprog. En analyse kan imidlertid konkretisere og uddybe medarbejdernes holdninger: Hvor dybt stikker opbakningen til (eller modstanden mod) sprogprojektet i forskellige medarbejdergrupper, hvordan er opbakning og modstand motiveret, og opfatter lederne bedre tekster som noget der er af grundlæggende værdi for organisationen? På den måde sikrer man sig at man ikke arbejder ud fra sin egen *forestilling* om medarbejdernes holdninger snarere end deres *faktiske* holdninger, og en holdningsanalyse gør det lettere at inddrage forskellige holdninger aktivt i sprogprojektet, motivere medarbejderne og sætte realistiske mål for projektet.

Typisk vil der være forskellige og ofte modstridende holdninger til et sprogprojekt: Noget vil mene at det med at skrive gode tekster

ikke er et problem for dem, men at deres kollegers eller underordnedes tekster sagtens kunne blive bedre. Hvis det er en udbredt holdning, bliver man selvfølgelig nødt til at arbejde med den: Intet forandrer sig hvis alle går rundt og tror at det er de andres tekster den er gal med. Nogle medarbejdere mener måske (også selvom de ikke siger det direkte eller er bevidste om det) at skrivning er en mindre vigtig kompetence – i forhold til de mere fagspecifikke kompetencer medarbejderne skal beherske som fx jurist, ingeniør eller socialrådgiver.

På <http://dsn.dk/sprogviden/sprogprojekter/analyser-organisationen-1/undersoeg-holdninger-til-skrivearbejdet> kan du læse mere om hvordan man kan gribe holdningsanalysen an, og hvordan man kan håndtere typiske holdninger til skrivearbejdet.

Råd 2: Analyser teksterne

Det andet overordnede råd lyder at man skal analysere organisationens tekster grundigt for at finde ud af hvilke problemer der er i teksterne. Alternativt kommer man let til at fokusere på problemer som man *antager* eksisterer i organisationens tekster, og kommer måske til at overse andre, vigtigere problemer. Hvis man kigger på mange af de skriveguider (ofte også kaldet sprogpolitikker) der er udarbejdet i organisationer de sidste mange år, får man fx fornemmelsen af at der er store problemer med såkaldte ”papirklicheer”, altså ord som *følgelig*, *foranledige* og *fornøden*. Det kan sagtens være at der er for mange af den type ord i organisationens tekster, og at man bør gøre medarbejderne opmærksom på at de bør skrive noget andet (fx *derfor*, *sørge for* og *nødvendig*). Men >

det kan også være at problemet med papirklicheer er ganske lille, og at man i stedet bør sætte resurserne ind på helt andre områder.

Tekstanalysen kan bl.a. bestå i analyser af enkelttekster og overvejelser om hvordan skabelontekst og medarbejdernes fritekst spiller sammen (hvis medarbejdernes tekstproduktion fx er præget af deres personlige ”skuffeskabeloner” som de bruger som udgangspunkt for nye tekster, er sproget projektet måske en god anledning til at få udarbejdet nogle nye fælles skabeloner).

Et andet vigtigt tema er hvad de faktiske modtagere får ud af organisationens tekster. Ved at undersøge tekster fra modtagerens perspektiv kan man finde ud af hvad de synes om teksterne, og om de får det ud af teksterne som det er meningen at de skal have ud af dem. Derudover kan man måske få konkrete ændringsforslag fra modtagerne. Man kan også bruge modtageranalyser til at nuancere de skrivende medarbejders holdninger til organisationens tekster. Nogle medarbejdere mener måske at teksterne fungerer helt fint i forhold til modtageren. Resultater fra modtageranalyserne vil sikkert kunne nuancere den holdning.

På <http://dsn.dk/sprogviden/sprogprojekter/analyser-teksterne-1/undersoeg-hvad-modtagerne-synes-om-organisationens-tekster> kan du læse om hvordan Københavns Kommune og SKAT har grebet modtageranalysen an – og hvilke fordele og ulemper der kan være ved forskellige fremgangsmåder.

Råd 3: Skab værktøjer til bedre sprog og tekster

Hjemmesidens tredje råd handler om udviklingen af de værktøjer man tager i brug for at

ændre organisationens tekster, fx kursusforløb, skriveguider eller termbaser (altså samlinger af ord som medarbejderne anbefales at bruge).

På denne del af siden opfordrer vi bl.a. brugerne til kritisk at overveje hvilke undervisningsmidler der er de rigtige i deres organisation. Et af de mest almindelige værktøjer er fx skriveguider, men brugen af skriveguider giver anledning til problemer som man grundigt bør overveje.

En skriveguide er en tekst der skal beskrive og videreformidle de normer medarbejderne skal udforme deres tekster efter. En skriveguide vil typisk indeholde anvisninger af abstrakt og konkret karakter. Blandt de mere abstrakte anvisninger kan være opfordringer til at skrive så teksterne udtrykker organisationens værdier, fx at skrive venligt, imødekommende eller serviceorienteret. Konkrete anvisninger omfatter ting som ordvalg (skal man skrive *gæld* eller *restance*?), grammatiske former (skal man foretrække aktive eller passive verbalformer?) eller komposition (skal konklusionen i organisationens breve stå først eller sidst?).

Fordelen ved en skriveguide er at den kan give både abstrakte anvisninger der forklarer hvilke idealer organisationen stræber efter at kommunikere ud, og konkrete anvisninger medarbejderne kan bruge i deres daglige arbejde. På denne måde kan skriveguiden være et vigtigt element i arbejdet med at skabe et fælles normgrundlag for sprogarbejdet.

En af ulemperne ved en skriveguide er at den kan komme til at blive en skuffesucces, altså et dokument der ikke anvendes i praksis. Hvis man fx ønsker at skriveguiden skal bruges som opslagsværk når medarbejderne

sidder og skriver, så stiller det store krav til skriveguidens formidling. Medarbejdere med sammenlignelige arbejdsopgaver kan have meget forskellige baggrunde og tilgange til det sproglige arbejde og derfor forskellige behov. Under alle omstændigheder kan en skriveguide ikke stå alene – den skal suppleres med andre tiltag hvis sprogprojektet skal have bred gennemslagskraft.

For at en skriveguide skal virke efter hensigten, er det vigtigt at den er udarbejdet til den organisation den skal fungere i. Det er *ikke* forbudt at lade sig inspirere af anbefalingerne for godt sprog og gode tekster i andre organisationer, men det kan let give problemer hvis man gør det ukritisk: Det kan fx være svært at gennemskue hvilke tekstgenrer en sprogpolitik er skrevet med henblik på, eller hvilke behov medarbejdere i forskellige organisationer har med hensyn til hvor konkret en sprogpolitik skal være.

På <http://dsn.dk/sprogviden/sprogprojekter/skab-vaerktoejer-til-bedre-sprog-og-tekster> kan du læse mere om de forskellige midler man kan tage i brug i et sprogprojekt.

Råd 4: Følg op

Det sidste overordnede råd på hjemmesiden handler om at man skal følge op på sprogprojektet. Det kan virke som en banal pointe at man skal bruge tid og ressourcer på at følge op, men faktum er at projektet let kan glide ud i sandet når projektperioden er slut.

For at fastholde fokus og velvilje omkring det sproglige arbejde er det vigtigt at holde sprogprojektets resultater op mod på forhånd fastsatte succeskriterier og fortælle ledere og medarbejdere hvilken forskel projektet har gjort, fx at tilfredsheden blandt modta-

Anne Kjærgaard (f. 1977) er postdocstipendiat hos Dansk Sprognævn.

Simon Bierring Lange (f. 1986) er tidligere praktikant og nuværende studentermedhjælp hos Dansk Sprognævn.

gerne er øget. For at følge systematisk op på organisationens tekstproduktion kan man også arbejde for at gøre kvaliteten af sprog og tekster til et obligatorisk emne når der afholdes fx MUS-samtaler, eller tage stikprøver af organisationens tekster for at afgøre hvor der fortsat er problemer.

Helt overordnet er det vigtigt at få gjort opmærksom på at godt sprog og gode tekster ikke er noget man kan sikre sig en gang for alle. Det målrettede arbejde med at sikre godt sprog og gode tekster er en løbende opgave. Et sprogprojekt er derfor ikke bare en lineær proces hvor man rykker sig fra punkt a til b. Der er snarere tale om en cirkulær proces der gentages så sproget i organisationen udvikler sig løbende.

På <http://dsn.dk/sprogviden/sprogprojekter/foelg-op-1> kan du læse mere om hvordan man kan følge op på sprogprojektet. >

Flere resurser

Hvis du har lyst til at vide mere om hvordan man gennemfører et vellykket sprogprojekt, er der flere råd at finde på dsn.dk/sprogprojekter. Derudover indeholder siden også en linksamling der kan give mere inspiration til og viden om sprogprojekter i organisationer.

Tilbage er der kun at sige god arbejdslyst – vi håber at der er mange der vil få gavn af dsn.dk/sprogprojekter, og modtager meget gerne kommentarer og spørgsmål om siden. Hvis man har relevante erfaringer med sprogprojekter som man har lyst til at dele, hører vi også meget gerne fra dig – vi er konstant på jagt efter gode eksempler og tips og tricks om stort og småt som vi kan lægge på siden.

Artiklen er en forkortet og revideret udgave af artiklen *Organisationens tekster: Råd om sprogprojekter* i *Kommunikationshåndbogen*, Forlaget Andersen.

Artiklen er tilgængelig på www.forlagetandersen.dk

Litteratur

I artiklen har vi henvist til følgende tekster der *ikke* er tilgængelige fra dsn.dk/sprogprojekter:

Becker Jensen, L. (1998). *Kancellistil eller Anders And-sprog? – en undersøgelse af forvaltnings-sproget og dets institutionelle betingelser* (2. udgave). Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Eyben, W.E. von (1962): *Juridisk grundbog. Affattelse af love domme, forvaltningsakter og kontrakter*. København: Juristforbundets Forlag.

Kjærgaard, A. (2010). *Sådan skriver vi – eller gør vi? – En undersøgelse af de tekstlige effekter af to sprogpoltiske projekter i Danmarks Domstole og Københavns Kommune og af årsagerne til projekternes gennemslagskraft*. (Ph.d.-afhandling). København: Københavns Universitet.

Børn på gule plader

SPØRGSMÅL: Er *børn på gule plader* børn som ens ægtefælle eller samlever har fra tidligere forhold, eller er det børn som man selv har fra tidligere forhold, men som ikke bor hos én?

SVAR: Den Danske Ordbog (bd. 1, 2003, www.ordnet.dk/ddo) anfører under opslagsordet *barn* kun den ene af de to betydninger:

slang; dreng el. pige som man ikke er biologisk far el. mor til, men er blevet stedfar el. stedmor til i kraft af et nyt parforhold; jævnfør papfar, papmor

Og det samme gør Politikens Slangordbog, 4. udg. 1993, men ikke tidligere udgaver.

Men udtrykket kan også have den anden betydning, som det følgende citat fra Politikens Sproghjørne, 28.10.1992, viser:

Børn på gule plader er da børn som man kun ser på en særlig weekend-ordning (hvor den anden part følgelig *ikke* har dem). Til gengæld er de billigere i drift, end hvis man havde dem fast boende.

Børn, uden modifikationer, er åbenbart de børn som man er biologisk forælder til, og

som hører til ens husstand. Der er altså både et biologisk og et socialt kriterium. *Børn på gule plader* opfylder kun et af de to kriterier. Enten deler man husstand med dem uden at være biologisk forælder til dem, eller man er biologisk forælder til dem, men deler ikke husstand med dem. Og børn der ikke opfylder nogen af kriterierne, er jo så andres børn:

	biologisk forælder	ikke biologisk forælder
fælles husstand	<i>børn</i>	<i>på gule plader</i>
ikke fælles husstand	<i>på gule plader</i>	(andres børn)

Udtrykket er en metaforisk anvendelse af det samme udtryk om biler. Biler på gule nummerplader er belagt med lavere afgifter end biler på hvide plader, men der er visse begrænsninger på anvendelsen af dem. Det er en ordning der har eksisteret siden 1950. Men den metaforiske anvendelse af udtrykket *på gule plader* har vi ikke fundet tidligere end 1990:

De sidste knap tre år har han boet sammen med skuespiller-kollegaen NN og hendes

BØRN PÅ GULE PLADER

datter 'på gule plader', som [han] udtrykker det (Interview i Ekstra Bladet, 17.8.1990).

Journalisten har været meget omhyggelig med at gøre opmærksom på at udtrykket stammer fra den interviewede, ikke fra hende selv. Det skyldes formentlig at udtrykket enten ikke var blevet gængs endnu, eller at det ikke har været helt acceptabelt – én ting er jo at man kommer billigt til en bil, børn er alligevel noget andet.

Og det er ikke helt klart hvordan udtrykket skal forstås: Meningen kan være at den interviewede har en *datter på gule plader*, eller at hans kæreste har det, eller at forholdet er *på gule plader*.

Det tidligere nævnte klip fra Politikens Sproghjørne, som er næsten samtidigt med klippet fra Ekstrabladet, er et svar på et spørgsmål om udtrykkets betydning. Det at der bliver stillet sådan et spørgsmål, tyder på at udtrykket var nyt dengang, og det at svaret bliver offentliggjort, tyder på at redaktionen har ment at det havde almen interesse, sandsynligvis fordi det var nyt. Så det er sandsynligt at udtrykket stammer fra slutningen af firserne, selv om grundlaget for metaforen er en del ældre. Svaret slutter med et forbehold over for anvendelsen. Udtrykket regne(de)s åbenbart for mandehørm i visse kredse:

Det opfattes af børnehavepædagoger som et udpræget mande- og mand-til-mand-udtryk. (Sproghjørnet, Politiken, 28.10.1992)

Vi ved ikke om udtrykket *på gule plader* kunne bruges om kærester dengang, men det kan det i dag. Det følgende citat stammer fra en blog hvor man diskuterer problemer med fradrag i førtidspensionen når husstandsforholdene ændrer sig. En *kæreste på gule plader* er åbenbart én man ikke deler husstand med:

Så hellere være enlig og kunne klare mig selv. Eller have en kæreste på gule plader, hvor hver passer sin egen økonomi og har hver deres egen dør. (<http://www.k10.dk/showthread.php?t=22388&page=3>, dateret 3.4.2012, set 31.5.2012)

Og det kan bruges i endnu videre betydning. Det følgende citat stammer fra et debatindlæg om linjefaget Dansk som andetsprog på læreruddannelsen – kritikken går ud på at ingen af underviserne har taget ansvar for faget som helhed, kun for den del de opfattede som deres egen:

Et linjefag – på gule plader

Men faget er for os studerende kommet

til at fremstå som fragmenteret, fordi undervisningen i sprog har været adskilt fra undervisningen i kultur. (http://www.ufoe.dk/upn_public/print.php?id=229, set 31.5.2012, men det fremgår andetsteds i teksten at den må være skrevet omkring 2003)

OR

Generelle abonnementsvilkår

Levering

Nyt fra Sprognævnet udkommer 4 gange om året, i marts, juni, september og december. Hvis du midt i måneden endnu ikke har modtaget bladet, bedes du henvende dig til Dansk Sprognævn for at få tilsendt et erstatningseksempplar.

Betaling

Abonnementet betales forud, og opkrævning sker i januar, enten ved at Dansk Sprognævn sender dig et indbetalingskort (til betaling på posthuset, i banken eller via netbank) eller via BetalingsService (BS).

Som ny abonnent modtager du de numre der er udkommet i indværende år, samt et indbetalingskort for et fuldt årsabonnement.

Pris

Prisen er 100 kr. om året. Du betaler for et år ad gangen, så selvom du opsiger dit abonnement midt på året, vil du stadig modtage og betale for resten af årets udgivelser.

Varighed og opsigelse

Abonnementet løber indtil du opsiger det skriftligt, enten per brev eller mail. Seneste frist for opsigelse er 10. december. Det er ikke gyldig opsigelse blot at undlade at betale. Ved opsigelse af abonnementet skal du huske selv at opsige en evt. betalingsaftale med BS.

Flytning

Flytning skal du meddele per telefon, mail eller brev. Ved henvendelser om abonnementet skal du have dit abonnementsnummer klar.

Nyt fra Sprognævnet

2012/3 · september

Både ... men også 1

Det gode sprogprojekt?
Find råd og vejledning på
dsn.dk/sprogprojekter 6

SPØRGSMÅL OG SVAR

Børn på gule plader 13

Næste nummer udkommer i december 2012

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Dtp: Jannerup A/S

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 100 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Abonnement mv.:

Telefon: 33 74 74 09 eller
moerch@dsn.dk

Spørgetelefon: 33 74 74 74
(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15)

www.dsn.dk
www.sproget.dk